3.

Εμίλ Ντυρκέμ

Émile Durkheim: γεννήθηκε στη Λωρραίνη, Γαλλία, το 1858, και πέθανε στο Παρίσι, το 1917.

Κύρια Έργα

Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας [*De la division du travail social*] (1893).
Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου [*Les règles de la méthode sociologique*] (1895).
Αυτοκτονία [*Le suicide*] (1897).
Οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής [*Les formes élémentaires de la vie religieuse*] (1912).

Εισαγωγή

Στο μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα είχε επικρατήσει η άποψη, κυρίως από τους θεωρητικούς που είχαν επηρεαστεί από τον **δομικό λειτουργισμό [structural functionalism]**, ότι οι Marx και Durkheim είχαν αντίθετες προσεγγίσεις σχετικά με τη νεωτερική κοινωνία. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, ο Marx ασχολείται με την οικονομική εξουσία και την ταξική διαμάχη και δεν λέει τίποτα για την κουλτούρα· αντίθετα, ο Durkheim δεν κάνει καμία περιγραφή των σχέσεων εξουσίας, αλλά θεωρεί ότι η πολιτισμική ανάλυση είναι ένα ζωτικό πεδίο της κοινωνιολογικής έρευνας. Εν γένει, σκοπός του Marx είναι οι θεωρίες του να ενισχύσουν την εργατική επανάσταση, ενώ ο Durkheim θεωρούσε ότι μια τέτοια δέσμευση θα ήταν καταστροφική για την αναγκαία επιστημονική ουδετερότητα.

Αυτού του είδους οι αναγνώσεις και για τους δύο στοχαστές μπορούν να θεωρηθούν επακόλουθα δύο σημαντικών παραγόντων: μεγάλο μέρος του έργου τους ανακαλύφθηκε ή μεταφράστηκε στα αγγλικά μόνο μετά τον θάνατό τους,

και όταν εκδόθηκαν τα βιβλία τους υπήρχε ένα πολιτικό και διανοητικό κλίμα που απέδιδε ιδιαίτερη βαρύτητα σε τέτοιες έντονες αντιθέσεις, ιδιαίτερα στην Αμερική. Ωστόσο, οι σύγχρονοι σχολιαστές έχουν συνενώσει τα ιστορικά και πολιτικά θέματα στο έργο του Durkheim, με αποτέλεσμα να μπορούμε να δούμε ότι, παρά τις σημαντικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των έργων του Marx και του Durkheim, η συνεισφορά του τελευταίου στην κοινωνική θεωρία δεν περιορίζεται απλώς στην ίδρυση της λειτουργιστικής κοινωνιολογίας [functionalist sociology]. Κατά βάση, ο Durkheim είναι, όπως και ο Marx, ένας στοχαστής της ιστορίας που προσπαθεί να αναλύσει τον ηθικό, τον πολιτικό και τον ψυχολογικό αντίκτυπο του μοντέρνου **καταμερισμού της εργασίας.**

Η θεωρία του Durkheim, όπως και αυτή του Marx, έχει σκοπό να ενισχύσει την ωφέλιμη κοινωνία. Όπως και ο μαρξισμός, είναι μια *αντίδραση* στη νεωτερικότητα και ταυτόχρονα *μέρος* της –είναι μέρος της νεωτερικής πεποίθησης ότι οι κοινωνίες μπορούν να αλλάξουν προς το καλύτερο, ότι μπορεί να επιτευχθεί πρόοδος στην κοινωνική οργάνωση μέσω της εφαρμογής της ανθρώπινης γνώσης. Όπως και ο Marx, ο Durkheim πιστεύει ότι η κοινωνική πρόοδος εξαρτάται από το να βρούμε τρόπους να αναπτύξουμε το δυναμικό για την ατομική πραγμάτωση και ελευθερία, για να αλλάξουμε τη δομή της κοινωνίας συνολικά. Ο Durkheim και ο Marx έχουν επίσης την κοινή πεποίθηση ότι ο καταμερισμός της εργασίας, οι κοινωνικές σχέσεις εντός των οποίων συντονίζουμε πώς θα παραγάγουμε αυτά που χρειαζόμαστε για να επιβιώσουμε, αποτελεί μέρος του κοινού ηθικού και πολιτικού περιβάλλοντος και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται έτσι. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Marx, η δυνατότητα της ελευθερίας στη μοντέρνα κοινωνία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο όταν το χαρακτηριστικό ταξικό παραγωγικό σύστημα του **καπιταλισμού** καταργηθεί. Ο Durkheim, αντίθετα, θεωρεί ότι τα προβλήματα της μοντέρνας κοινωνίας είναι περισσότερο ηθικά παρά οικονομικά. Υποστηρίζει ότι «[...] μια ομαλή και ειρηνική κατάσταση μεταξύ των ανθρώπων δεν μπορεί να προέλθει από καθαρά υλικές αιτίες, από κάποιον τυφλό μηχανισμό, όσο επιστημονικός κι αν είναι αυτός. Αποτελεί ένα ηθικό καθήκον» (Durkheim 1957: 12).

Η αντίδραση του Durkheim στη **νεωτερικότητα** έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά:

- ήθελε να διασφαλίσει ότι οι μοντέρνες κοινωνίες είναι αρμονικές·
- ήθελε να δημιουργήσει μια *επιστήμη* της κοινωνίας για να παραγάγει τη γνώση που είναι αναγκαία, ώστε να δείξει πώς μπορεί να επιτευχθεί αυτή η αρμονία.

Αφενός, υποστήριζε ότι οι κοινές ηθικές πεποιθήσεις λειτουργούν ως μια κοι-

νωνική «κόλλα» και δημιουργούν μια αίσθηση αρμονίας στην κοινωνία. Αφετέρου, δυσαρεστημένος με τις φιλοσοφικές εικασίες και γενικεύσεις για το τι κάνει μια ζωή καλή και μια κοινωνία σταθερή, προσπάθησε να δημιουργήσει μια *επιστήμη* της ηθικής. Ο Durkheim ήταν πεπεισμένος ότι η κοινωνιολογία θα μπορούσε να καλύψει την ανάγκη για μια αντικειμενική, επαληθεύσιμη και εμπειρικά θεμελιωμένη επιστήμη των ηθικών πεποιθήσεων. Πίστευε ότι ήταν επιτακτική η ανάγκη μιας τέτοιας επιστήμης, για να καθορίσει τον δρόμο προς την «κοινωνική ειρήνη». Πιο συγκεκριμένα, ο Durkheim υποστήριζε ότι μια τέτοια κοινωνιολογία των ηθικών πεποιθήσεων θα ήταν ικανή να ανακαλύψει το καταλληλότερο ηθικό πλαίσιο για τις περίπλοκες, κοινωνικά διαφοροποιημένες και κατά βάση κοσμικές κοινωνίες της Ευρώπης, και ειδικότερα της Γαλλίας. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Marx προσπάθησε να συγχωνεύσει την κοινωνική ανάλυση και την κριτική ως μια συνεισφορά στη ριζοσπαστική μεταμόρφωση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ο Durkheim αφοσιώθηκε ρητά σε αξίες επιστημονικής ουδετερότητας, αναμείχθηκε όμως και σε μερικές από τις πολιτικές και διανοητικές αντιπαραθέσεις της εποχής του (βλ. Lukes 1973). Μοιάζει στον Marx και στους **διαφωτιστές** προκατόχους τους στο ότι προσπαθεί να χρησιμοποιήσει τις κριτικές λειτουργίες του λόγου για να κατανοήσει τους νόμους της συλλογικής κοινωνικής ζωής και –ξανά όπως ο Marx– για να αναλύσει πώς μπορούν να γίνουν πραγματικότητα τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης.

Μια επιστήμη της κοινωνίας

Στη αρχή της διανοητικής σταδιοδρομίας του Durkheim η κοινωνιολογία δεν διδασκόταν στα πανεπιστήμια της Γαλλίας, και μόνο προς το τέλος της δεκαετίας του 1890 άρχισε να είναι διαθέσιμο ένα αναγνωρισμένο σύνολο κοινωνιολογικής έρευνας. Η φιλοδοξία του να καθιερώσει την κοινωνιολογία ως μια σοβαρή επιστημονική πρακτική σήμαινε ότι χρειαζόταν να αναπτύξει κοινωνιολογικές θεωρίες –που να είναι διακριτές, παραδείγματος χάριν, από τις ιστορικές ή τις ψυχολογικές– και ένα σαφές σύνολο μεθοδολογικών αρχών που θα επέτρεπαν στις θεωρίες να ελεγχθούν εμπειρικά.

Η φιλοδοξία του Durkheim να καθιερώσει την κοινωνιολογία ως επιστήμη αναπτύχθηκε εντός του πλαισίου των ενδιαφερόντων του για τον διχασμό και την απογοήτευση που βίωνε η γαλλική κοινωνία ανά διαστήματα μετά την επανάσταση του 1789, και τα οποία κορυφώθηκαν με την ήττα της Γαλλίας από την Πρωσία, το 1871. Επειδή δεν θέλουμε να εξηγήσουμε το κοινωνιολογικό σχέδιο του Durkheim απλώς ως μια αντίδραση στα θέματα που απασχολούσαν τη

γαλλική κοινωνία κατά τη διάρκεια της ζωής του, είναι σημαντικό να δούμε εν συντομία το πλαίσιο της ανάπτυξης των ιδεών του, αν θέλουμε να καταλάβουμε την ακριβή φύση τους. Το ερώτημα για το πώς να ανοικοδομηθεί η Γαλλία μετά την ήττα από την Πρωσία κυριάρχησε στην πολιτική και διανοητική ζωή της εποχής. Εν γένει, οι συντηρητικοί καθώς και η Καθολική Εκκλησία υποστήριζαν την επιστροφή σε παραδοσιακές αξίες και την κυριαρχία των ρεπουμπλικάνων, ενώ οι σοσιαλιστές και άλλες ομάδες ήταν υπέρ της δημοκρατικής διεύρυνσης και των δικαιωμάτων των εργατών. Οι επαναστάτες σοσιαλιστές, αντίθετα, προσπάθησαν να επεκτείνουν την εκστρατεία τους για **εκκοσμίκευση**, ισότητα και ενίσχυση των συνδικάτων και των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας. Οι κομμουνιστές και οι επαναστάτες προσπάθησαν να καταργήσουν πλήρως την ιδιωτική ιδιοκτησία (βλ. Thompson 2002, Lukes 1973, Giddens 1971β, Morrison 1995).

Ο Durkheim, παρότι συχνά θεωρούνταν συντηρητικός, ενδιαφερόταν για το γεγονός πως η πάλη μεταξύ συντηρητικών και ριζοσπαστών θα έπνιγε τις φιλελεύθερες αρχές που ήταν κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης. Δεν ήταν υπέρμαχος της σοσιαλιστικής επανάστασης, αλλά ήταν εξίσου σκεπτικός για το κατά πόσο ήταν δυνατή ή επιθυμητή η επιστροφή σε μια παλαιότερη, και σε μεγάλο βαθμό φαντασιακή, εποχή αρμονίας, βασισμένη σε φεουδαρχικές μορφές εξουσίας. Ο Durkheim, αντίθετα, υποστήριζε ότι τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης για ελευθερία, σεβασμό προς το άτομο και ισότητα έπρεπε, συστηματικά και προσεκτικά, να ενσωματωθούν στη μοντέρνα γαλλική κοινωνία.

Ένας από τους λόγους για τους οποίους ο Durkheim είχε χαρακτηριστεί συντηρητικός ήταν επειδή είχε επηρεαστεί από τον Comte, τον πρώτο που συνέλαβε ένα σχέδιο για μια συστηματική επιστήμη της κοινωνίας που μπορούσε να προσφέρει έναν οδηγό για κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Ο Durkheim, ωστόσο, δεν επηρεάστηκε από τον συντηρητισμό του Comte αλλά θέλησε να υπερασπιστεί τον **θετικισμό** ως τη μεθοδολογία της νέας επιστήμης της κοινωνιολογίας. Ο Durkheim ήταν επικριτικός προς το έργο του Comte, υποστηρίζοντας πως βασιζόταν υπερβολικά στη φιλοσοφική εικασία, ενώ ο ίδιος ήθελε να αναπτύξει μια επιστημονικά ακριβή προσέγγιση για την προσεκτικά ελεγχόμενη ενίσχυση του ηθικού κλίματος της Γαλλίας προς μια προοδευτική κατεύθυνση. Αυτό το θεωρούσε αναγκαίο, διότι η Γαλλία βίωνε μια πολιτική και πολιτισμική κρίση, την οποία προαναφέραμε, αλλά και μια ραγδαία βιομηχανοποίηση. Η τελευταία είχε επιτρέψει στον καπιταλισμό να αναπτυχθεί με έναν ακανόνιστο και άδικο τρόπο και οδήγησε σε ταξικές διαμάχες, άναρχο ανταγωνισμό και σε τετριμμένη, υποτιμητική και ανούσια εργασία (Lukes 1973: 174). Όλα αυτά τα ζητήματα χρειάζονταν απεγνωσμένα μια επιστημονική μελέτη των συλλογικών ηθι-

κών πεποιθήσεων της κοινωνίας ως πηγών κοινωνικής συνοχής. Συνεπώς ο Durkheim θεωρούσε τον ρόλο της κοινωνιολογίας παρόμοιο με αυτόν ενός γιατρού που εφαρμόζει επιστημονικές τεχνικές για να κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ υγείας και ασθένειας, και ο οποίος δίνει το κατάλληλο φάρμακο αν ισχύει η δεύτερη κατάσταση. Το φάρμακο που απαιτούσε η εν λόγω περίπτωση ήταν μια απάντηση στο πώς μπορεί να επιτευχθεί η διαδικασία μετάβασης από τις παραδοσιακές στις μοντέρνες συλλογικές αξίες.

Κοινωνική δομή

Για τον Durkheim, το βασικό χαρακτηριστικό των **κοινωνικών δομών** είναι ότι αποτελούνται από *νόρμες* και *αξίες*, πολιτισμικοί ορισμοί της συμπεριφοράς που θεωρείται κατάλληλη και σημαντική σε διάφορες καταστάσεις. Εφόσον μαθαίνουμε αυτούς τους κανονιστικούς ορισμούς μέσω της κοινωνικοποίησης, αυτή είναι και η μόνη διαδικασία που κάνει τους ανθρώπους μέλη μιας κοινωνίας και, συνεπώς, καθιστά δυνατή την κοινωνική ζωή.

Ο Durkheim ήταν ο πρώτος που τόνισε την άποψη ότι ακόμη και οι δυνατότητες της σκέψης και της εμπειρίας είναι *κληρονομημένες* και δεν εφευρίσκονται εκ νέου από κάθε γενιά. Παραδείγματος χάριν, άτομα που παρευρίσκονται σε μια θρησκευτική λειτουργία μπορεί να πιστεύουν ειλικρινά στον θεό τους. Οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές της θρησκείας τους, όμως, υπήρχαν πολύ πριν από αυτούς –τις *έμαθαν*. Όπως κάθε άλλη κοινωνική δραστηριότητα, η θρησκευτική πίστη και πρακτική δομούνται από την κοινωνία και από τις θέσεις των ανθρώπων σ' αυτήν. Όπως λέει ο Durkheim:

> Όταν εκτελώ τα καθήκοντά μου ως αδερφός, σύζυγος ή πολίτης και φέρνω εις πέρας τις δεσμεύσεις τις οποίες έχω αναλάβει, εκπληρώνω υποχρεώσεις που ορίζονται από τον νόμο και τα έθιμα και οι οποίες είναι εξωτερικές προς τον εαυτό μου και τις δράσεις μου. Ακόμη κι όταν ταυτίζονται με τα δικά μου αισθήματα και αισθάνομαι την πραγματικότητά τους μέσα μου, αυτή η πραγματικότητα δεν παύει να είναι αντικειμενική, διότι δεν είμαι εγώ αυτός που έχει υπαγορεύσει αυτά τα καθήκοντα· τα έχω λάβει μέσω της εκπαίδευσης [...]. Με παρόμοιο τρόπο ο πιστός έχει ανακαλύψει από τη γέννησή του έτοιμες τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές της θρησκευτικής ζωής του· αν αυτές υπήρχαν πριν απ' αυτόν, έπεται ότι υπάρχουν έξω απ' αυτόν (Durkheim 1982 [1895]: 50-51).

Άρα για τον Durkheim η επιτυχία της κοινωνικής ζωής μεταξύ των ανθρώπων και η ύπαρξη κοινωνικής τάξης, την οποία αποκαλεί «**κοινωνική αλληλεγγύη**» διασφαλίζονται από την κοινωνικοποίηση, τη διαδικασία μέσω της ο-

ποίας διάφορα άτομα μαθαίνουν συλλογικά τα πρότυπα που επικρατούν ή τους κανόνες συμπεριφοράς. Η έκφραση που χρησιμοποιούσε ο Durkheim γι' αυτούς τους κανόνες είναι «κοινωνικά δεδομένα». Αν και γίνονται *ορατά* μόνο μέσω της συμμόρφωσης των ατόμων σ' αυτά, ωστόσο είναι, σύμφωνα με τον Durkheim, «εξωτερικά και περιοριστικά» προς τα άτομα. Τέτοιες δομές πολιτισμικών κανόνων, αν και δεν είναι δυνατόν να ιδωθούν, παραμένουν τόσο πραγματικές για τα άτομα που παρακινούνται από αυτές όσο περιορίζονται και από τις φυσικές κατασκευές στον κόσμο. Σύμφωνα με μια γνωστή φράση του Durkheim, η κοινωνία είναι μια «*sui generis*» πραγματικότητα –είναι αυθύπαρκτη και δεν μπορεί να αναλυθεί ούτε από την ιστορία ούτε από την ψυχολογία ούτε από καμία άλλη κοινωνική επιστήμη εκτός της κοινωνιολογίας.

Ο Durkheim ήταν πεπεισμένος ότι αυτά τα κοινωνικά δεδομένα απαιτούσαν μια κοινωνιολογική ανάλυση για να απαντηθεί το κυρίως πρόβλημα, πώς να διατηρηθεί η κοινωνική αλληλεγγύη στη διαδικασία της μετάβασης από την παραδοσιακή στη μοντέρνα κοινωνία. Διαφορετικοί τύποι κοινωνίας επιτυγχάνουν την αλληλεγγύη με διαφορετικούς τρόπους. Στις προνεωτερικές, παραδοσιακές κοινωνίες, όπου οι άνθρωποι ζούσαν παρόμοιους τύπους ζωής, η αλληλεγγύη επιτυγχανόταν έως ένα σημείο αυτόματα. Αυτή η μορφή **μηχανικής αλληλεγγύης** είναι το αποτέλεσμα ενός απλού καταμερισμού της εργασίας. Υπάρχουν τόσο λίγοι ρόλοι ή διαφορετικοί τρόποι ζωής, ώστε η ανάγκη για τα μέλη της κοινωνίας να δουν τον κόσμο με τον ίδιο τρόπο –να μετέχουν σε ένα συλλογικό σύνολο κανόνων για το πώς να συμπεριφέρονται– ικανοποιείται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία.

Ωστόσο, η κατάσταση γίνεται πολύ πιο προβληματική στη νεωτερικότητα. Εξ ορισμού, μια μοντέρνα κοινωνία έχει έναν ιδιαίτερα περίπλοκο καταμερισμό της εργασίας. Υπάρχουν τόσοι πολλοί ρόλοι και είναι δυνατοί τόσοι πολλοί τρόποι ζωής, ώστε είναι πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθεί η κοινωνική αλληλεγγύη. Για τον Durkheim, αυτός είναι ο βασικός κίνδυνος της νεωτερικότητας. Οι δυνάμεις που χωρίζουν και διχάζουν τους ανθρώπους είναι τόσο ισχυρές, ώστε η κοινωνική αποσύνθεση αποτελεί πραγματική απειλή. Επιπλέον, ο Durkheim πίστευε ότι τα ανθρώπινα όντα δεν είναι εκ φύσεως συγκαταβατικά. Πίστευε ότι αν αφεθούμε ελεύθεροι είμαστε *αντι*κοινωνικοί. Η φυσική, αντίθετα με τη δομικά περιορισμένη, κατάσταση του ανθρώπου είναι να είναι εγωκεντρικός, άπληστος, αχόρταγος και ιδιαίτερα ανταγωνιστικός. Δίχως νόρμες να περιορίζουν τη συμπεριφορά μας, «οι άνθρωποι αναπτύσσουν ακόρεστες ορέξεις, απεριόριστες επιθυμίες και αισθήματα εκνευρισμού και δυσαρέσκειας» (Durkheim 1974: 72). Το πρόβλημα της νεωτερικότητας είναι ότι ενθαρρύνει αυτόν τον υπέρμετρο και ανεξέλεγκτο **ατομικισμό**. Συνεπώς, εκτός από το ότι η φυσική μας προδιάθεση είναι ιδιαίτερα ατομικιστική, οι ίδιοι οι θεσμοί της νεωτερικότητας, αν δεν υπάρχει

κάποια στρατηγική επανευθυγράμμιση και ενθάρρυνση, ενισχύουν αυτόν τον αντικοινωνικό ατομικισμό, μια κατάσταση που ο Durkheim ονόμασε **ανομία**. Αυτός ο όρος μπορεί να σημαίνει «χωρίς νόμο», ο Durkheim όμως τον χρησιμοποιεί για να δηλώσει την έλλειψη ενός επαρκώς ασφαλούς πλαισίου, το οποίο παρέχει στους ανθρώπους μια αίσθηση ηθικής κανονικοποίησης και κοινωνικής ενσωμάτωσης και όχι την απουσία μιας επίσημης νομοθεσίας. Σύμφωνα με τον Durkheim αν τέτοιες αντισταθμιστικές κοινωνικές δομικές δυνάμεις που ενισχύουν τη συνοχή και την ενσωμάτωση δεν ενδυναμωθούν, τότε η κοινωνική αλληλεγγύη και η κοινωνική τάξη βρίσκονται υπό μεγάλη απειλή. Ο Durkheim υποστηρίζει ότι ο βαθμός της αμοιβαίας εξάρτησής μας πρέπει να γίνει σαφέστερος και πιο ρητός στη συνείδηση του κόσμου. Σύμφωνα με τη φράση του, οι μοντέρνες κοινωνίες πρέπει να φτάσουν στην **οργανική αλληλεγγύη**. Πώς όμως μπορεί να ενισχυθεί η ηθική συνοχή των μοντέρνων κοινωνιών και να ελαττωθούν οι τάσεις ανομίας; Η επίλυση αυτού του προβλήματος αποτελεί τον πυρήνα του στοχασμού του Durkheim. Θέλει να δείξει την αλήθεια των ισχυρισμών του, δηλαδή ότι οι σταθερές κοινωνίες είναι αλληλοεξαρτώμενες κοινωνίες, και θέλει να εντοπίσει την πιθανή βάση πάνω στην οποία θα προωθηθεί η οργανική αλληλεγγύη εντός του υπάρχοντος υλικού ηθικών πεποιθήσεων. Με αυτόν τον γνώμονα το έργο του Durkheim αναπτύσσεται σε τρεις διαφορετικές αλλά σχετικές κατευθύνσεις:

- πρώτον, υποστηρίζει ότι μόνο αν η κοινωνιολογία είναι επιστήμη μπορούμε να αποκτήσουμε τις αποδείξεις που χρειαζόμαστε για να κατανοήσουμε τις κοινωνικές ρυθμίσεις·
- δεύτερον, δείχνει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες λειτουργούν ως αλληλοεξαρτώμενα **κοινωνικά συστήματα** μέσω της λειτουργιστικής θεωρίας·
- τρίτον, δείχνει τον σημαντικό ρόλο της συλλογικής πίστης στον περιορισμό της ανομίας και στην εξασφάλιση της κοινωνικής αλληλεγγύης στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Οι κοινωνικοί νόμοι

Ο τρόπος με τον οποίο κατανοεί το αντικείμενό του οδηγεί τον Durkheim στη χρήση της επιστήμης για να εξηγήσει την κοινωνική ζωή. Η επιστημονική μέθοδος που προτιμούσε είναι γνωστή ως θετικισμός. Η αρχή που καθοδηγεί τον θετικιστή επιστήμονα είναι ότι αν κάτι υπάρχει στη φύση, τότε έχει προκληθεί από κάτι άλλο που κι αυτό υπάρχει στη φύση. Αυτό σημαίνει ότι τα φυσικά φαινόμενα προκαλούν άλλα φυσικά φαινόμενα. Παραδείγματος χάριν, όταν το νε-

ρό φτάσει σε μια συγκεκριμένη θερμοκρασία (αίτιο), τότε παγώνει (αποτέλεσμα). Επιπλέον, αυτό συμβαίνει πάντα. Δεν υπάρχουν περιπτώσεις (εξαρτάται από την ατμοσφαιρική πίεση) που το νερό δεν θα γίνει πάγος σε μια συγκεκριμένη θερμοκρασία. Τέτοιες αμετάβλητες σχέσεις αιτίου και αποτελέσματος ονομάζονται *νόμοι*. Σκοπός της επιστήμης είναι να ανακαλύψει τους νόμους της φύσης. Αυτούς τους νόμους τους θεωρούμε «δεδομένους». Είτε μας αρέσει είτε όχι, το νερό θα παγώσει σε μια συγκεκριμένη θερμοκρασία. Είτε μας αρέσει είτε όχι, η θερμοκρασία είναι πιο υψηλή το καλοκαίρι απ' ό,τι τον χειμώνα. Είτε μας αρέσει είτε όχι, τα φυλλοβόλα δέντρα ρίχνουν τα φύλλα τους το φθινόπωρο. Ζούμε σε έναν φυσικό κόσμο ο οποίος είναι οργανωμένος με έναν συγκεκριμένο τρόπο και δεν μπορούμε να ξεφύγουμε, όποια κι αν είναι η άποψή μας γι' αυτόν. Η επιστήμη, συνεπώς, το μόνο που κάνει είναι να αποκαλύπτει *γιατί* η φύση είναι όπως είναι. Μπορούμε να περιγράψουμε τον «δεδομένο» χαρακτήρα της φύσης λέγοντας ότι είναι ένας *αντικειμενικός* κόσμος. Για την ακρίβεια, υπάρχει ανεξάρτητα από οποιαδήποτε υποκειμενικά αισθήματα μπορεί να έχουμε ή κρίσεις που μπορεί να κάνουμε γι' αυτόν.

Για τον Durkheim οι κοινωνικές δομές είναι εξίσου αντικειμενικές και δεδομένες όσο η φύση. Πιστεύει ότι το δομικά χαρακτηριστικά είναι εξίσου δεδομένα για τους κατοίκους μιας κοινωνίας που τα συναντούν από τη γέννησή τους, όσο είναι και ο φυσικός κόσμος για τα φαινόμενα, έμψυχα ή άψυχα, που *τον* αποτελούν. Οι ασφόδελοι δεν επιλέγουν να είναι κίτρινοι· οι βάτραχοι δεν επιλέγουν να κοάζουν και να έχουν γουρλωτά μάτια· το νερό δεν επιλέγει να παγώνει. Το κάνουν, όμως, παρ' όλα αυτά. Οι άνθρωποι δεν επιλέγουν να έχουν δύο μάτια, μια μύτη κι ένα στόμα. Ούτε επιλέγουν να έχουν δύο χέρια και δύο πόδια. Αυτά είναι απλώς βιολογικά γεγονότα της ζωής.

Για τον Durkheim, με τον ίδιο τρόπο η κοινωνία αποτελείται από μια παρόμοια σφαίρα *κοινωνικών* γεγονότων που είναι «εξωτερικά και περιοριστικά» προς το άτομο. Δεν επιλέγουμε να πιστεύουμε τα πράγματα που πιστεύουμε ή το ότι δρούμε με τον τρόπο που δρούμε. *Μαθαίνουμε* να σκεφτόμαστε ή να δρούμε. Οι προϋπάρχοντες πολιτισμικοί κανόνες καθορίζουν τις ιδέες μας και τη συμπεριφορά μας μέσω της κοινωνικοποίησης. Άρα, όπως τα χαρακτηριστικά των φυσικών φαινομένων είναι παράγωγα των νόμων της φύσης, έτσι και οι ιδέες και οι δράσεις των ανθρώπων είναι παράγωγα εξωτερικών κοινωνικών δυνάμεων, οι οποίες αποτελούν τις κοινωνικές δομές. Συνεπώς, η κοινωνιολογία πρέπει να είναι επιστημονική στη μέθοδο έρευνάς της. Με τα λόγια του Durkheim, «η κοινωνιολογία πρέπει και μπορεί να είναι αντικειμενική, αφού ασχολείται με πραγματικότητες τόσο καθορισμένες και ουσιώδεις όσο αυτές του... βιολόγου» (Durkheim 1970: 39).

Για τη θετικιστική επιστήμη αυτή η μέθοδος εμπεριέχει την *εμπειρική παρατήρηση*: μόνο αν μπορείς να συλλέξεις στοιχεία αιτιακής σχέσης που είναι δυνατόν να αναγνωριστούν από τις αισθήσεις μπορείς να υποστηρίξεις ότι έχεις δείξει την ύπαρξή τους. Έτσι, ο Durkheim υποστηρίζει ότι η κοινωνιολογία πρέπει να βασίζεται και σε εμπειρικές αποδείξεις. Εφόσον η συμπεριφορά και οι πεποιθήσεις καθορίζονται από εξωτερικές δομικές δυνάμεις, αν ποσοτικοποιήσουμε τη συχνότητα της δράσης ή της σκέψης στους ανθρώπους θα έχουμε ως αποτέλεσμα εμπειρικά στοιχεία για το κατά πόσο οι δυνάμεις που έχουν παραγάγει τη συμπεριφορά και την πεποίθηση υπάρχουν. Η γοητεία ενός τέτοιου **εμπειρισμού** βρισκόταν στο γεγονός ότι φαινόταν να προσφέρει τη δυνατότητα της βεβαιότητας –της αποδείξιμης αλήθειας. Για πολλούς από όσους ασχολήθηκαν με ένα σχέδιο αφιερωμένο στην κοινωνική ανακατασκευή και στην κοινωνική πρόοδο –την κοινωνιολογία του μοντέρνου κόσμου–, μια τέτοια προοπτική φαινόταν όντως ελκυστική.

Όπως έχουμε δει, σύμφωνα με τον Durkheim η τάξη πηγάζει από τη συναίνεση, από την ύπαρξη κοινών νορμών και αξιών, και η κύρια αιτία κοινωνικής και ατομικής ασθένειας είναι η ανομία, η έλλειψη κανονιστικών νορμών. Υποστήριζε ότι μια ισχυρή, τακτική κοινωνία και η ατομική ελευθερία εξασφαλίζονται μόνο εκεί όπου οι πεποιθήσεις και οι συμπεριφορές ρυθμίζονται σωστά μέσω της κοινωνικοποίησης:

> Το άτομο παραδίδεται στην κοινωνία και αυτή η υποταγή είναι η συνθήκη της απελευθέρωσής του. Για τον άνθρωπο, η ελευθερία είναι η διάσωση από τις τυφλές, απερίσκεπτες φυσικές δυνάμεις· το επιτυγχάνει αντιτάσσοντάς σ' αυτές τη σπουδαία και ευφυή δύναμη της κοινωνίας, υπό την προστασία της οποίας βρίσκεται (Durkheim 1974: 72).

Γιατί όμως η τάξη, η αρμονία και η συναίνεση αποτελούν τη σωστή κατάσταση των πραγμάτων; Για να απαντήσει σ' αυτήν την ερώτηση, ο Durkheim στράφηκε στον λειτουργισμό [functionalism].

Λειτουργισμός

Ο Durkheim ήταν ο πρώτος σπουδαίος θεωρητικός της κοινωνιολογίας που χρησιμοποίησε τις ιδέες του λειτουργισμού, τις οποίες ανέπτυξε επηρεασμένος από το έργο του Herbert Spencer (1820-1903). Ο Spencer υποστήριζε ότι μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την ύπαρξη και τον χαρακτήρα των κοινωνικών δομών συγκρίνοντάς τες με την προέλευση και τις λειτουργίες των βιολογικών

οργανισμών. Όπως τα φυσικά σώματα βασίζονται στην ενοποιημένη λειτουργία των ξεχωριστών οργάνων τους για να επιζήσουν, έτσι και οι κοινωνίες χρειάζονται για την επιβίωσή τους την αρμονική ενσωμάτωση των ατόμων και των θεσμών που αποτελούν τα συστατικά μέρη τους.

Η οργανική αναλογία

Η χρήση μιας βιολογικής αναλογίας στην κοινωνική επιστήμη, συνεπώς, ξεκινά με την αρκετά αναμφίλεκτη υπόθεση ότι ένας οργανισμός είναι μια έμβια οντότητα η ύπαρξη και η υγεία της οποίας εξαρτώνται από τη συντονισμένη λειτουργία όλων των οργάνων που την αποτελούν. Στο ανθρώπινο σώμα, λόγου χάριν, όλα τα όργανα είναι αλληλοεξαρτώμενα. Οι λειτουργίες του εγκεφάλου εξαρτώνται από τις λειτουργίες των πνευμόνων, οι οποίες βασίζονται στις λειτουργίες της καρδιάς κ.ο.κ. Επιπλέον, όλα (ή σχεδόν όλα στην περίπτωση του ανθρώπινου σώματος) αυτά τα όργανα είναι απαραίτητα. Το καθένα υπάρχει διότι ικανοποιεί μια ιδιαίτερη ανάγκη του ανθρώπινου σώματος, που κανένα άλλο όργανο δεν θα μπορούσε να ικανοποιήσει. Παραδείγματος χάριν, η καρδιά υπάρχει λόγω της ανάγκης για ένα όργανο που θα στέλνει το αίμα στο σώμα, το συκώτι υπάρχει λόγω της ανάγκης να είναι το αίμα καθαρό, τα νεφρά υπάρχουν λόγω της ανάγκης απόρριψης από το σώμα των άχρηστων συστατικών κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, ο λόγος που υπάρχει καθένα από τα συστατικά μέρη του σώματος είναι διότι όλα επιτελούν μια συγκεκριμένη *λειτουργία* στο σύνολο του σωματικού συστήματος. Επιπροσθέτως, όλα αυτά τα αναγκαία μέρη πρέπει να λειτουργούν μαζί, με έναν ενοποιημένο τρόπο, για να δουλέψει το σύστημα σωστά. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση η διαφορά του να αναφέρεται κανείς σε ενοποιημένες ολότητες ως «συστήματα» αντί για «δομές» μπορεί να γίνει κατανοητή ως απλώς η διαφορά μιας στατικής εικόνας του όλου –η δομή του– και του πώς φαίνεται αυτό όταν λειτουργεί, ως σύστημα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο στη λειτουργιστική κοινωνιολογία οι όροι συχνά χρησιμοποιούνται σε σχέση ο ένας με τον άλλον. Μια κοινωνία έχει δομή αλλά λειτουργεί και ως σύστημα.

Ο Durkheim και οι ύστεροι λειτουργιστές υποστηρίζουν ότι ένα κοινωνικό σύστημα λειτουργεί σαν ένα οργανικό σύστημα. Οι κοινωνίες αποτελούνται από δομές πολιτισμικών κανόνων –θεμελιωμένες πεποιθήσεις και πρακτικές–, τους οποίους τα μέλη τους αναμένεται να ακολουθήσουν. Οι κοινωνιολόγοι περιγράφουν οποιονδήποτε θεμελιωμένο τρόπο σκέψης ή δράσης σε μια κοινωνία στην οποία τα μέλη της είναι κοινωνικοποιημένα ως θεσμοθετημένο σ' αυτήν την κοινωνία. Για τους λειτουργιστές, οι θεσμοί μιας κοινωνίας –παραδείγματος χάριν, το είδος της οικογένειας που έχει, οι πολιτικές της ρυθμίσεις, οι εκπαιδευτικές της ρυθμίσεις, οι θρησκευτικές της ρυθμίσεις κ.ο.κ.– είναι ανάλογοι με τα μέρη

ενός οργανισμού. Οι κοινωνίες αποτελούνται από μέρη που είναι ενοποιημένα και αλληλοεξαρτώμενα. Όπως συμβαίνει και με τα όργανα, ο λόγος που ένας θεσμοθετημένος τρόπος σκέψης ή δράσης υπάρχει σε μια κοινωνία είναι ότι παίζει έναν απαραίτητο ρόλο –ή, για να χρησιμοποιήσουμε τη φράση του λειτουργισμού, *εκτελεί μια αναγκαία λειτουργία*– στη διατήρηση της κοινωνίας σε μια σταθερή και ικανοποιητική κατάσταση. Στην περίπτωση του ανθρώπινου σώματος, αν κάποιο όργανο δεν λειτουργήσει σωστά, το αποτέλεσμα είναι η ασθένεια ή ακόμη και ο θάνατος. Για τους λειτουργιστές, μια τέτοια αποτυχία ενός θεσμού –αν δυσλειτουργεί– οδηγεί σε παρόμοια κατάσταση ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα. Οι λειτουργιστές έχουν διάφορες φράσεις που περιγράφουν αυτήν την κατάσταση: «απώλεια κοινωνικής αλληλεγγύης», «έλλειψη ενοποίησης» ή «απώλεια ισορροπίας» είναι οι αγαπημένες τους.

Είναι σημαντικό, συνεπώς, να δούμε ότι αυτή η περιγραφή της προέλευσης και της λειτουργίας των κοινωνιών σημαίνει ότι η ύπαρξη ενός κοινωνικού θεσμού, ενός μέρους της κοινωνικής δομής, δεν είναι το αποτέλεσμα της απόφασης των μελών της κοινωνίας να δράσουν ή να σκεφτούν με αυτόν τον τρόπο. Άλλωστε, οι άνθρωποι δεν *αποφάσισαν* να έχουν έντερα, συκώτι ή νεφρά. Αυτά τα όργανα υπάρχουν διότι τα χρειάζεται το σώμα για να εκτελέσει τις αναγκαίες λειτουργίες του. Με τον ίδιο τρόπο, στη λειτουργιστική θεωρία οι θεσμικές ρυθμίσεις μιας κοινωνίας δεν υπάρχουν διότι ήταν απόφαση των μελών της κοινωνίας, αλλά επειδή εκτελούν μια απαραίτητη λειτουργία για την κοινωνική δομή συνολικά. Ο Durkheim και άλλοι λειτουργιστές υποστηρίζουν, συνεπώς, ότι θα πρέπει πάντα να εξηγούμε την ύπαρξη των κοινωνικών ρυθμίσεων αναζητώντας τη *λειτουργία* που εκτελούν –τις ανάγκες του κοινωνικού συστήματος, συνολικά, που ικανοποιούν.

Το έργο της κοινωνιολογίας, συνεπώς, θα πρέπει να είναι η χρήση της επιστήμης για να αποκαλύψει τους νόμους που διέπουν την κοινωνική οργάνωση. Αυτοί οι νόμοι μάς βοηθούν να αξιολογήσουμε πόσο αποτελεσματικά εξυπηρετεί τις ανάγκες του κοινωνικού συστήματος ένας θεσμός και κατά πόσο συνεισφέρει σε μια υγιή κοινωνία. Οι φράσεις «οι θεσμοί που εκτελούν λειτουργίες» ή «οι θεσμοί που εξυπηρετούν τις ανάγκες του κοινωνικού συστήματος» αποτελούν ορολογία του λειτουργισμού για τους ανθρώπους που ζουν τις ζωές τους με τους σωστούς τρόπους –από τους οποίους επωφελείται η κοινωνία. Απόρροια αυτού είναι ότι αν μια κοινωνία είναι *μη* υγιής –και αυτό μπορεί να το καταλάβει κανείς διότι θα είναι αποδιοργανωμένη, γεμάτη διαμάχες, διχασμούς και διαφωνίες–, αυτό θα συμβαίνει επειδή η κοινωνικοποίηση θα είναι ανεπαρκής. Σ' αυτές τις συνθήκες είναι απαραίτητη η πολιτική δράση, που θα βασίζεται στα κοινωνικά επιστημονικά στοιχεία για να διασφαλίσει ότι θα επαναθεμελιωθούν οι

σωστές πολιτισμικές οδηγίες. Το τελικό αποτέλεσμα θα είναι μια αρμονική κοινωνία –ενοποιημένη, σταθερή, συνεκτική και υγιής– και ευτυχισμένα, σωστά καθοδηγούμενα άτομα. Θα εξετάσουμε την περιγραφή του Durkheim για τον ρόλο της θρησκείας στις προνεωτερικές κοινωνίες ως ένα καλό παράδειγμα αυτής της ανάλυσης του λειτουργισμού.

Θρησκεία και κοινωνία

Το παράδειγμα που ακολουθεί είναι ένα απλό παράδειγμα εφαρμογής της θεωρίας του λειτουργισμού και προέρχεται από ένα από τα έργα του Durkheim με τίτλο *Οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής* (Durkheim 1976 [1912]).

Στην Αυστραλία υπάρχει ένας λαός Αβοριγίνων που ονομάζεται Arunta. Είναι χωρισμένος σε δύο είδη ομάδων. Οι *ομάδες* είναι ιθαγενείς κάτοικοι που ζουν μαζί καθημερινά και διά της βίας επιβιώνουν κυνηγώντας και συλλέγοντας τροφή στην ύπαιθρο. Οι Arunta ανήκουν επίσης σε μεγαλύτερα σύνολα που ονομάζονται *φατρίες*. Όπως οι σκωτικές φατρίες είχαν τεράστια σημασία παλαιότερα, έτσι και κάθε φατρία των Arunta αποτελείται από ανθρώπους που θεωρούν ότι είναι απόγονοι ενός παλαιότερου κοινού προγόνου, το οποίο σημαίνει πως θεωρούν πως όλοι συγγενεύουν μεταξύ τους. Κάθε φατρία έχει ένα *τοτέμ*, ένα αντικείμενο από τη φύση, που τα μέλη των φατριών των Arunta πιστεύουν ότι είναι ιδιαίτερο γι' αυτούς. Πράγματι, το τοτέμ είναι τόσο σημαντικό που, σύμφωνα με τον Durkheim, του δίνουν θρησκευτική σημασία. Σε σπάνιες αλλά ιδιαίτερες περιπτώσεις ολόκληρη η φατρία (συμπεριλαμβανομένων μελών από διάφορες ομάδες φυσικά) συγκεντρώνεται για να λατρέψει το τοτέμ. Επιπλέον, στην καθημερινή ζωή τους ως μέλη μιας ομάδας, όποτε συναντούν το τοτέμ τους του συμπεριφέρονται με ευλάβεια, ως ένα είδος *ιερού* αντικειμένου.

Πώς πρέπει να το εξηγήσουμε αυτό; Χρησιμοποιώντας τις υποθέσεις της θεωρίας του λειτουργισμού ο Durkheim δεν ενδιαφέρεται να εξετάσει την πρόθεση κανενός συγκεκριμένου ατόμου από τους Arunta να ασκήσει τον τοτεμισμό στην κοινωνία του. Άλλωστε, ο τοτεμισμός υπήρχε πριν αυτοί γεννηθούν και θα συνεχίσει να υπάρχει μετά τον θάνατό τους. Αντίθετα, θέλει να εντοπίσει τη *λειτουργία* που επιτελεί ο τοτεμισμός για το κοινωνικό σύστημα των Arunta. Η απάντηση που δίνει είναι η ακόλουθη.

Για να επιζήσουν οι Arunta, ζώντας μια τόσο ασταθή ζωή (χωρίς πράγματα που εμείς παίρνουμε ως δεδομένα, όπως νοσοκομεία ή κοινωνικά ιδρύματα), χρειάζονται πάνω απ' όλα ο ένας τον άλλον. Τα σύνολα στα οποία ανήκουν οι Arunta αποτελούν τη σανίδα σωτηρίας τους· η υποχρέωση που νιώθουν οι άλ-

λοι να βοηθήσουν όταν υπάρχει ανάγκη είναι η μόνη τους ελπίδα. Ο Durkheim υποστηρίζει ότι σ' αυτές τις συνθήκες αυτό που χρειάζεται είναι κάποιος τρόπος διασφάλισης ότι η ομάδα *παραμένει* σημαντική για το κάθε άτομο από τους Arunta. Επιπλέον, η συνειδητοποίηση της υποχρέωσης πρέπει να εκτείνεται πέρα από τα μέλη απλώς μιας ομάδας. Διαφορετικά, αυτό που θα συνέβαινε (όπως συμβαίνει συχνά μεταξύ ανθρώπων που δεν αισθάνονται καμία υποχρέωση ο ένας απέναντι στον άλλον) είναι ότι κάθε ομάδα θα ανταγωνιζόταν και θα πολεμούσε για τους περιορισμένους πόρους που είναι διαθέσιμοι στον κόσμο τους. Σύντομα θα εξολόθρευαν η μία την άλλη.

Στο κοινωνικό σύστημα των Arunta η απάντηση στο πρόβλημα της ανάγκης για ενοποίηση διαφορετικών συνόλων είναι ο *τοτεμισμός*. Το τοτέμ είναι, όπως το θέτει ο Durkheim, «η σημαία της φατρίας». Αποτελεί το σύμβολο αυτών των ανθρώπων στην κοινωνία των Arunta, με τους οποίους τα μέλη μιας ομάδας δεν μένουν μαζί αλλά τους θεωρούν συγγενείς. Είναι ιδιαίτεροι άνθρωποι, τους οποίους θα πρέπει να βοηθούν και να τους στηρίζουν, όποτε υπάρχει ανάγκη. Το τοτέμ, το σύμβολο του συνόλου, υπενθυμίζει στα μέλη του την ύπαρξη του συνόλου σε στιγμές που μπορεί να το ξεχνούν. Στις τελετουργικές εκδηλώσεις, όταν ολόκληρο το σύνολο μαζεύεται για να λατρέψει το τοτέμ, συμβαίνει μια συλλογική επανεπιβεβαίωση της σημασίας του. Σύμφωνα με τον Durkheim, λατρεύοντας το τοτέμ οι Arunta στην πραγματικότητα λατρεύουν την ομάδα.

Η *λειτουργία* του τοτεμισμού, συνεπώς, είναι να ενσωματώσει το κοινωνικό σύστημα των Arunta (να φέρει όλα τα μέρη του κοντά και να τα διατηρήσει ως ένα σύνολο). Με τους όρους του Durkheim, αποτελεί ένα όργανο *κοινωνικής αλληλεγγύης*. Σαφώς, εδώ ο τοτεμισμός εξηγείται όχι σύμφωνα με το τι *είναι* –ποιο είναι το περιεχόμενο των δογμάτων και των πεποιθήσεών του– αλλά σύμφωνα με το τι *κάνει*, δηλαδή τη λειτουργία που επιτελεί στο κοινωνικό σύστημα.

Αυτή η ανάλυση μας δείχνει επίσης για ποιον λόγο ο Durkheim θεωρούσε ότι είναι τόσο σημαντικό για τις μοντέρνες κοινωνίες να προωθείται μια κοσμική αστική ηθική βασισμένη στην αναγνώριση της αμοιβαίας εξάρτησης. Αυτή η ηθική θα διόρθωνε τον μονόπλευρο εγωιστικό ατομικισμό, που ο Durkheim πίστευε ότι θα επεκτεινόταν στις μοντέρνες κοινωνίες. Στη νεωτερικότητα έχουμε πολύ διαφορετικούς ρόλους στον καταμερισμό της εργασίας και συνεπώς ζούμε πολύ διαφορετικές ζωές ο ένας σε σχέση με τον άλλον. Ωστόσο, τόσο η δική μας επιβίωση όσο και η επιβίωση της κοινωνίας εξαρτώνται από το γεγονός ότι αυτοί οι ρόλοι είναι αλληλοεξαρτώμενοι. Ο μόνος τρόπος για να επιζήσουμε και να ζήσουμε τις ξεχωριστές ζωές μας είναι αν οι άλλοι ζουν τις δικές τους. Σε μια μοντέρνα οικονομία, παραδείγματος χάριν, ο βασικός λόγος για τον οποίο πρέπει να εκτελείται μια εργασία είναι διότι όλες οι άλλες εργασίες εξαρτώνται από

αυτήν. Αυτό σημαίνει ότι οι ρόλοι είναι αλληλοεξαρτώμενοι. Για να επιζήσουμε χρειαζόμαστε ο ένας τον άλλον· η ύπαρξή μας και το μέλλον μας εξαρτώνται από την αλληλοεξάρτησή μας. Ο Durkheim δεν πίστευε ότι ένα θρησκευτικό **σύστημα πεποιθήσεων,** όπως ο χριστιανισμός, θα μπορούσε να παρέχει ένα αρκετά ισχυρό και εύκαμπτο πλαίσιο για να αντιμετωπίσει τα περίπλοκα μοτίβα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και διαφοροποίησης που υπάρχουν στη μοντέρνα κοινωνία. Πίστευε ότι οι επιστημονικοί πόροι της κοινωνιολογίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναγνωριστεί και να ενισχυθεί η αίσθηση της κοινωνικής αλληλεγγύης που εκκολάπτεται στην ατομικιστική ηθική. Υποστήριζε ότι η κοινωνιολογία θα πρέπει να βοηθήσει προκειμένου να αναπτυχθεί μια νέα κοσμική ηθική, δείχνοντας ότι μπορεί να προωθηθεί στα σχολεία, στους χώρους εργασίας και σε άλλους οργανισμούς στους οποίους οι άνθρωποι συγκεντρώνονται μέσω διαφορετικών μονοπατιών της ζωής. Ο Durkheim θεωρούσε ότι η πλήρως ισορροπημένη ηθική του ατομικισμού –μια ηθική που μας διδάσκει ότι για να εκφράσουμε τη δική μας ατομικότητα πρέπει να σεβαστούμε και να προστατεύσουμε την ατομικότητα όλων των κοινωνικών μελών– ήταν ένα ζωτικό όργανο κοινωνικής αλληλεγγύης και σημαντικό προπύργιο απέναντι στην υποβόσκουσα απειλή της ανομίας.

Ο Durkheim, εκτός από το ότι υποστήριζε την ανάγκη προώθησης των ηθικών αξιών που είναι αναγκαίες για να στηριχθεί η οργανική αλληλεγγύη, επιχειρηματολόγησε και υπέρ των θεσμικών και νομικών αλλαγών. Υποστήριζε τη σημασία που έχει η ανάπτυξη κοινών εταιρειών, οι οποίες θα βοηθούσαν στη θεμελίωση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ εργάτη, υπαλλήλου και κράτους. Επίσης, ήταν υπέρμαχος του κοινωνικού μετασχηματισμού, έτσι ώστε να δημιουργηθεί περισσότερος χώρος για τη νομιμότητα και τη διαφάνεια στον καταμερισμό της εργασίας –ένα πιο αξιοκρατικό πλαίσιο που θα ενθάρρυνε τους ανθρώπους να το αποδώσουν στους γενικούς στόχους της κοινωνίας. Όπως βλέπουμε, λοιπόν, ο Durkheim ανέπτυξε μια συγκριτική ανάλυση των πηγών της κοινωνικής συνοχής στις προβιομηχανικές και στις μοντέρνες κοινωνίες. Χρησιμοποίησε αυτήν την ανάλυση ως μέρος μιας ευρύτερης ανάλυσης της κοινωνικής σταθερότητας και της κοινωνικής αλλαγής. Αυτή είχε ως σκοπό να ξεκαθαρίσει το πώς μπορούν να ενθαρρυνθούν τα άτομα να αναπτύξουν τα ταλέντα τους και τους τρόπους ζωής τους, ενώ ταυτόχρονα μαθαίνουν να εκτιμούν το συλλογικό ως τη βάση πάνω στην οποία μπορούν να στηριχθούν.

Ο λειτουργισμός στον 20ό αιώνα

Όπως είπαμε νωρίτερα, ο Durkheim θεωρείται ο ιδρυτής της λειτουργιστικής ανάλυσης στην κοινωνιολογία. Ο Talcott Parsons (1902-1979) ήταν αυτός που παρουσίασε πρώτος το έργο του Durkheim στο αμερικανικό κοινό, μαζί με το έργο των επίσης ευρωπαίων Alfred Marshall (1842-1924), Vilfredo Pareto (1848-1923) και του Weber. Ο Parsons αφομοίωσε το έργο αυτών των συγγραφέων στο δικό του σχέδιο να παραγάγει ένα μοναδικό θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο ονόμαζε «βολονταριστική [voluntaristic] θεωρία δράσης». Αυτή η θεωρία παρουσιάζει αρχικά την επιρροή της από τον Durkheim, αφού, σύμφωνα με τον John Heritage, αρχικό της μέλημα ήταν να δείξει το πώς οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται μέσα σε συλλογικές αξίες οι οποίες τους παρακινούν να διατηρούν αξίες που προωθούν την κοινωνική ενοποίηση (Heritage 1994). Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Giddens, αν και η έννοια της ανομίας ήταν κεντρική στο έργο του Parsons όπως και στο έργο του Durkheim, για τον πρώτο η πιθανή απειλή της ανομίας εμφανιζόταν μόνο αν τα συμφέροντα και οι στόχοι των ατόμων συγκρούονταν με αυτά της κοινωνίας συνολικά (Giddens 1976: 96-97). Συνεπώς σ' αυτό το πλαίσιο η προσήλωση του Durkheim στην ηθική αναγέννηση και στη θεσμική μεταμόρφωση, καθώς και η θεμελίωση της ανάλυσης της ανομίας σε μια ιστορική ανάλυση της μετάβασης από τις παραδοσιακές στις μοντέρνες κοινωνίες χάνονται από το οπτικό μας πεδίο.

Μαζί με τον Parsons υπήρχαν και άλλοι σημαντικοί αμερικανοί λειτουργιστές, όπως οι R. K. Merton (1910-2003) και Kingsley Davis (1908-1997). Άλλους επίσης σπουδαίους λειτουργιστές μπορούσε να βρει κανείς ανάμεσα στους κυριότερους κοινωνικούς ανθρωπολόγους της Βρετανίας, ιδιαίτερα στα χρόνια από το 1920 έως το 1960. Το έργο των δύο σπουδαιότερων ανθρωπολόγων, των Bronislaw Malinowski (1884-1942) και A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955), έχει ιδιαίτερη σημασία. Επιπροσθέτως, τα ύστερα έργα ανθρωπολόγων όπως οι E. E. Evans-Pritchard (1902-1973), Meyer Fortes (1906-1983) και Max Gluckman (1911-1975) βοήθησαν να θεμελιωθεί η θεωρία του λειτουργισμού στη βρετανική κοινωνική επιστήμη. Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η Αμερική κυριαρχούσε στην κοινωνιολογία, ενώ στη Βρετανία κυριότερος τομέας των κοινωνικών επιστημών ήταν η κοινωνική ανθρωπολογία. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1950 άλλες θεωρητικές οπτικές, οι οποίες μπορεί να υπήρχαν εδώ και καιρό, δεν είχαν μεγάλο αντίκτυπο. Στο θεωρητικό πεδίο κυριαρχούσε η λειτουργιστική εκδοχή της δομικής θεωρίας συναίνεσης. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η κοινωνία είναι ένα σύστημα το οποίο, αν και περιορίζει τα άτομα εντός της, το κάνει χωρίς αυτά να το γνωρίζουν ή να μπο-

ρούν να το ελέγξουν. Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτά τα θέματα καθόρισαν μεγάλο μέρος της θεωρητικής και πρακτικής έρευνας μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα, ιδιαίτερα στην Αμερική.

Μερικοί από τους λειτουργιστές θεωρητικούς επέκτειναν την ανάλυση του Durkheim στη θρησκεία, ως μιας πηγής κοινωνικής συνοχής στις προνεωτερικές κοινωνίες σε όλες τις θρησκείες. Γι' αυτούς η θρησκεία πρέπει πάντα να υπάρχει, αφού όλα τα κοινωνικά συστήματα χρειάζονται ενοποίηση. Υποστηρίζουν ότι αυτό που είναι ενδιαφέρον δεν είναι το τι *διαφέρει* στις πεποιθήσεις και στα τελετουργικά χαρακτηριστικά του τοτεμισμού, του βουδισμού, του ινδουισμού, του ιουδαϊσμού, του προτεσταντισμού ή το καθολικισμό. Τους ενδιαφέρει τι είναι *όμοιο* σ' αυτά που *κάνουν* –οι *ενοποιητικές λειτουργίες* που επιτελούν όλες αυτές οι θρησκείες για τα κοινωνικά τους συστήματα.

Ο Robert Bellah (1927-2013) υποστηρίζει ότι υπάρχει μια «αστική θρησκεία» στις Η.Π.Α., στην οποία χρησιμοποιούνται η αμερικανική ιστορία και οι θεσμοί για να διασφαλίσουν την επανεπιβεβαίωση των ουσιαστικών αμερικανικών αξιών και αισθημάτων. Όπως λέει ο Roy Wallis:

> Ο Bellah βρίσκει στοιχεία για την ύπαρξη της αστικής θρησκείας σε γεγονότα όπως η ορκωμοσία του Προέδρου. Οι ομιλίες σ' αυτές τις ορκωμοσίες τείνουν να είναι γεμάτες θρησκευτικούς ιδιωματισμούς με αναφορές στον θεό εν γένει και στην ταλαιπωρία της Αμερικής ως ένα μοντέρνο Ισραήλ που οδηγείται έξω από την Αίγυπτο. Αυτή η στιλιζαρισμένη ρητορική θεωρείται ότι περιέχει μια πραγματική δέσμευση από τους συμμετέχοντες στα σύμβολα και στις αξίες που ενώνουν και ενσωματώνουν την κοινότητα και παρέχουν ιερή νομιμοποίηση στα θέματά της. Άλλα, πιο τακτικά τελετουργικά, όπως η ημέρα των Ευχαριστιών και η ημέρα Μνήμης, γίνονται, κι αυτά, για να ενσωματώσουν τις οικογένειες στην αστική θρησκεία ή για να ενώσουν την κοινότητα γύρω από τις αξίες της (Wallis, στο Mann 1983: 44).

Αυτό που διαφαίνεται εδώ είναι ένα ενδιαφέρον για τα αποτελέσματα της θρησκείας παρά για τις πεποιθήσεις που τη συγκροτούν. Χρησιμοποιούνται πολλά διαφορετικά είδη θρησκευτικών συστημάτων πεποίθησης λόγω της παρόμοιας ενοποιητικής λειτουργίας που επιτελούν. Επίσης, πολύ διαφορετικά συστήματα πεποίθησης, χωρίς καμία αναφορά σε, παραδείγματος χάριν, θεούς ή πνεύματα ή στη μετά θάνατον ζωή θεωρούνται ισάξια με τη θρησκεία. Και πάλι αυτό συμβαίνει λόγω της παρόμοιας λειτουργίας που θεωρείται ότι εκτελούν, το οποίο κατευθύνει την προσοχή μας σε ένα βασικό χαρακτηριστικό της ερμηνείας του λειτουργισμού. Σαφώς, οι κάτοικοι της Ινδίας, της Ιρλανδίας ή του Ισραήλ θα υποστήριζαν ότι οι θρησκείες τους δεν είναι καθόλου όμοιες, αφού θα εστίαζαν στις πεποιθήσεις τους και όχι στα αποτελέσματά τους. Για τον λειτουργιστή, ωστόσο, η εξήγηση μιας παρατηρήσιμης πεποίθησης ή ενός μοτίβου συμπεριφοράς

που έχουν τα *μέλη* μιας κοινωνίας συνήθως δεν θεωρείται ιδιαίτερα σχετική. Πρέπει να αναγνωριστούν οι συχνά ακούσιες συνέπειες των δράσεων και των πεποιθήσεων των ατόμων –αυτές οι συνέπειες που, αν και δεν είναι προφανείς στους ανθρώπους τους οποίους αφορούν, παρ' όλα αυτά έχουν ένα σημαντικό λειτουργικό αποτέλεσμα για το κοινωνικό σύστημα. Για να ξεχωρίσουν αυτά τα δύο επίπεδα ανάλυσης, οι λειτουργιστές αναφέρονται στις «*έκδηλες*» λειτουργίες των θεσμών (αυτές που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται) και στις «*άδηλες*» λειτουργίες (αυτές τις οποίες οι άνθρωποι συχνά *δεν* αντιλαμβάνονται). Οι άδηλες λειτουργίες είναι ακόμη πιο σημαντικό να αναγνωριστούν για να κατανοήσουμε τη λειτουργία και την ανθεκτικότητα των κοινωνικών συστημάτων.

Αυτά, λοιπόν, είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της ανάλυσης του λειτουργισμού:

- το ενδιαφέρον για το αποτέλεσμα μιας δραστηριότητας ή μιας πεποίθησης παρά για τα συστατικά από τα οποία αποτελείται: το τι *κάνει* παρά το τι *είναι*·
- η έμφαση στην ανάγκη να προχωρήσουμε πέρα από τις εξηγήσεις των ίδιων των ατόμων για τις δραστηριότητές τους, με σκοπό να ανακαλύψουμε την πραγματική λειτουργική σημασία της θεσμοποιημένης συμπεριφοράς και πεποίθησης.

Θα μπορέσουμε να δούμε τον χαρακτήρα και τις συνέπειες αυτών των βασικών ενδιαφερόντων των λειτουργιστών εξετάζοντας ένα γνωστό παράδειγμα από την ανθρωπολογία του 20ού αιώνα.

Το κούλα

Ο Bronislaw Malinowski ήταν ο πρώτος ανθρωπολόγος που ανέλαβε να κάνει μια μακρόχρονη έρευνα πεδίου. Για τέσσερα χρόνια (από το 1915 έως το 1918) έζησε με τον νησιωτικό λαό Trobriand, που κατοικεί σε μικρά κοραλλιογενή νησιά στην ακτή της Νέας Γουινέας. Εξέδωσε αρκετά βιβλία περιγράφοντας και εξηγώντας τις διάφορες πτυχές της ζωής των Trobriand, όμως το πιο διάσημο βιβλίο του είναι το *Αργοναύτες του Δυτικού Ειρηνικού* [*Argonauts of the Western Pacific*] (1922). Αυτό το βιβλίο αποτελεί περιγραφή ενός περίτεχνου θεσμού ανταλλαγής δώρων που ονομάζεται *κούλα* [*kula*], ο οποίος διατηρείται μεταξύ των ατόμων των Trobriand αλλά και με μέλη από φυλετικές κοινωνίες που ζουν στα γειτονικά νησιά. Ο Malinowski περιέγραψε το κούλα ως εξής:

> Το κούλα είναι μία μορφή ανταλλαγής, εκτεταμένου, διαφυλετικού χαρακτήρα· συμβαίνει ανάμεσα σε κοινότητες που κατοικούν σε έναν μεγάλο δακτύλιο νησιών που σχηματίζουν ένα κλειστό κύκλωμα [...] σ' αυτήν τη διαδρομή δύο ειδών αντικείμενα, και μόνο αυτά τα δύο, ταξιδεύουν συνεχώς σε αντίθετες κατευθύνσεις. Στην κατεύθυνση της φοράς του ρολογιού μεταφέρεται συνεχώς το ένα από τα δύο είδη –μα-

κριά περιδέραια φτιαγμένα από κόκκινα κοχύλια, που ονομάζονται σουλάβα [soulava]. Στην αντίθετη κατεύθυνση μεταφέρεται το άλλο είδος –βραχιόλια από άσπρα κοχύλια που ονομάζονται μουάλι [mwali]. Καθώς καθένα από τα δύο αντικείμενα ταξιδεύει στη δική του κατεύθυνση στο κλειστό κύκλωμα, συναντά στον δρόμο του αντικείμενα του άλλου είδους και γίνεται μια συνεχής ανταλλαγή μεταξύ αυτών των δύο.

Σε κάθε νησί και σε κάθε χωριό ένας σχετικά περιορισμένος αριθμός ανδρών συμμετέχει στο κούλα –αυτό σημαίνει ότι παίρνουν τα αντικείμενα, τα κρατάνε για λίγο χρόνο και έπειτα τα δίνουν. Έτσι, κάθε άνδρας που συμμετέχει στο κούλα, περιοδικά αλλά όχι συχνά, λαμβάνει ένα από τα πολλά μουάλι (τα βραχιόλια με τα άσπρα κοχύλια) ή τα σουλάβα (τα περιδέραια με τα κόκκινα κοχύλια) και έπειτα πρέπει να το δώσει σε έναν από τους συντρόφους του, από τον οποίο θα πάρει το άλλο αντικείμενο ως αντάλλαγμα. Συνεπώς, κανένας δεν κρατά κάποιο από τα αντικείμενα για πολύ καιρό στην κατοχή του (Malinowski 1922: 82-83).

Πώς μπορεί να εξηγηθεί ένας τέτοιος θεσμός; Ο Malinowski υποστηρίζει ότι από τη σκοπιά αυτών που συμμετέχουν, το κούλα είναι ένας σημαντικός τρόπος να αποκτήσει κανείς κύρος. Στη βιομηχανική κοινωνία αντικείμενα χρησιμοποιούνται επίσης για την απόκτηση κύρους. Ο Thorstein Veblen (1998) επινόησε τη γνωστή φράση «επιδεικτική **κατανάλωση**» για να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι στις δυτικές κοινωνίες δεν κατέχουν πράγματα απλώς για την πρακτική χρήση τους – τη *χρηστική* αξία τους. Επισημαίνει ότι προσπαθούμε επίσης να αποκτήσουμε πράγματα λόγω της αξίας που έχουν για εμάς ως *σύμβολα* ή για το τι θα θέλαμε να νομίζουν οι άλλοι ότι είμαστε. Αν και μπορεί να υπάρχει ένα χρηστικό πλεονέκτημα για τον ιδιοκτήτη μιας Rolls Royce επειδή το συγκεκριμένο αυτοκίνητο του προσφέρει περισσότερη άνεση, η αξία του ως συμβόλου κύρους είναι τουλάχιστον εξίσου σημαντική. Συμβολίζει ή εκφράζει τους πόρους και, συνεπώς, τη σπουδαιότητα του ιδιοκτήτη του. Το ίδιο ισχύει για την κατοχή ρούχων υψηλής ραπτικής, διαμαντιών, τεράστιων σπιτιών σε συγκεκριμένες περιοχές κ.ο.κ.

Τα αντικείμενα αξίας του κούλα χαρίζουν με τον ίδιο τρόπο κύρος στους Trobriand και στους γείτονές τους, αλλά το κάνουν με έναν πολύ διαφορετικό τρόπο. Στο κούλα δεν υπάρχει κανένα πλεονέκτημα ή κύρος στο να *κρατήσεις* τα αντικείμενα. Τον θαυμασμό των άλλων τον εισπράττει κανείς για δύο λόγους: Πρώτον, επειδή επιλέχθηκε από τον σύντροφό του να είναι αυτός ο αποδέκτης του πολύτιμου αντικειμένου και όχι κάποιος άλλος. Δεύτερον, επειδή μπορεί να δείξει τη γενναιοδωρία του δίνοντάς το με τη σειρά του σε κάποιον άλλον. Όπως λέει ο Malinowski:

> Η ιδιοκτησία [...] στο κούλα είναι μια ιδιαίτερη οικονομική σχέση. Ένας άνδρας που είναι μέρος του κούλα δεν κρατάει κανένα αντικείμενο για περισσότερο από ένα ή δύο

> χρόνια, λόγου χάριν. Ακόμη κι αυτό τον κάνει να φαίνεται τσιγκούνης [...] από την άλλη πλευρά κάθε άνδρας δέχεται έναν μεγάλο αριθμό αντικειμένων στη διάρκεια της ζωής του, τα οποία απολαμβάνει ως μια προσωρινή περιουσία και τα οποία κρατά για κάποιο χρονικό διάστημα. Αυτά τα αντικείμενα σπάνια χρησιμοποιούνται και ο κάτοχός τους έχει την υποχρέωση να τα παραδώσει σύντομα σε κάποιον από τους συντρόφους του. Η προσωρινή ιδιοκτησία, όμως, του επιτρέπει να αποκτήσει μεγάλο κύρος, να επιδείξει το αντικείμενό του, να πει πώς το πήρε και να σχεδιάσει σε ποιον θα το δώσει (Malinowski 1922: 94).

Εδώ, συνεπώς, η κοινωνική αξία δεν συνδέεται με την απόκτηση, με απώτερο σκοπό την κατοχή. Ο σκοπός του να θες να αποκτήσεις κάτι δεν είναι προκειμένου να το κατέχεις, αλλά για να το χαρίσεις κι εσύ με τη σειρά σου. Σύμφωνα με τον Malinowski:

> [...] κάποιος που κατέχει ένα αντικείμενο αναμένεται φυσιολογικά να το μοιραστεί, να το διανείμει, να το διαχειριστεί και να το διανείμει [...] η βασική ένδειξη του να είναι κανείς ισχυρός είναι να είναι πλούσιος, και βασική ένδειξη του πλούτου είναι η γενναιοδωρία [...] όσο πιο σημαντικός είναι κανείς, τόσο περισσότερο θα θέλει να λάμψει μέσω της γενναιοδωρίας του (Malinowski 1922: 97).

Φαίνεται ότι αυτή είναι η απάντηση για το κούλα. Είναι ένα σύστημα «επιδεικτικής γενναιοδωρίας», παραφράζοντας τον Veblen. Είναι ένας τρόπος να αποκτήσουν οι άνθρωποι σημασία και να θεωρηθούν σπουδαίοι. Η απόκτηση κύρους δεν αποτελεί προνόμιο της υλιστικής Δύσης. Οι Trobriand θέλουν επίσης να θεωρούνται σημαντικοί και ισχυροί –απλώς χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους για να το πετύχουν. Από τη δική τους ατομική οπτική, αυτή είναι όλη η ιστορία. Γι' αυτούς το κούλα είναι ένας θεσμός συνδεδεμένος με την επιδίωξη του κύρους. Όμως είναι η ιστορία τους η μόνη που πρέπει να ειπωθεί για το κούλα; Άλλωστε, αυτοί το έμαθαν το κούλα· υπήρχε πριν από αυτούς. Αφού δεν το εφηύραν, μπορούμε να βασιστούμε στην άποψή τους για το τι είναι; Ο λειτουργιστής Malinowski δεν θα σταματήσει εκεί. Θέλει επίσης να μάθει γιατί είναι απαραίτητο το κούλα για το κοινωνικό σύστημα των Trobriand. Θέλει να μάθει τι *κάνει* το κούλα –ποια είναι η λειτουργία του.

Οι απαντήσεις που δίνουν ο Malinowski και οι μετέπειτα λειτουργιστές που ανέλυσαν το έργο του λένε το εξής: επειδή πολλές ανταλλαγές στο κούλα συμβαίνουν μεταξύ συντρόφων που βρίσκονται σε νησιά που απέχουν μίλια μακριά, η ύπαρξή του επιτρέπει οικονομικές και πολιτικές σχέσεις μεταξύ ανθρώπων που αλλιώς δεν θα είχαν συναντηθεί ποτέ. Το αποτέλεσμα είναι μεγαλύτερη οικονομική και πολιτική ενοποίηση της κοινωνίας των Trobriand και άλλων διαφορετικών κοινωνιών μεταξύ τους, που αλλιώς δεν θα ήταν εφικτή.

Η οικονομική λειτουργία του κούλα

Αν και οι σύντροφοι στο κούλα δεν επιτρέπεται να έχουν κανονικές εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους, αυτοί που δεν είναι σύντροφοι μπορούν. Συνεπώς, μια αποστολή μεγάλου αριθμού ατόμων από το ένα νησί στο άλλο δεν θα έχει να κάνει μόνο με τις ανταλλαγές στο κούλα. Μεταξύ αυτών που δεν είναι σύντροφοι στο κούλα η ανταλλαγή άλλων αντικειμένων είναι φυσιολογική. Σύμφωνα με τον Malinowski, αυτή είναι μια σημαντική *κρυμμένη* λειτουργία του κούλα. Καθιστά δυνατές τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ ανθρώπων που υπό άλλες συνθήκες δεν θα έρχονταν ποτέ σε επαφή. «Μαζί με τις τελετουργικές ανταλλαγές βραχιολιών και περιδέραιων οι ιθαγενείς μεταφέρουν και μεγάλο αριθμό χρηστικών αντικειμένων, δυσεύρετων στην περιοχή στην οποία εισάγονται και απολύτως αναγκαίων» (Malinowski 1922: 83).

Αυτή είναι, λοιπόν, μια οικονομική λειτουργία του κούλα, την οποία τα μέλη του δεν θα είχαν συνειδητοποιήσει ή θα θεωρούσαν σαφώς μικρότερης σημασίας σε σχέση με τις ανταλλαγές του κούλα. Αντίθετα, για τους λειτουργιστές, τέτοιες ακούσιες συνέπειες των δραστηριοτήτων των ανθρώπων είναι αυτές που έχουν μεγαλύτερη σημασία.

Η πολιτική λειτουργία του κούλα

Οι λειτουργιστές πολύ συχνά θεωρούν ότι το κλειδί για το κούλα είναι το γεγονός ότι αυτός ο θεσμός καθιστά δυνατή την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ όλης της κοινωνίας των Trobriand και τους συνδέει με πιο απόμακρες φυλετικές κοινωνίες. Δύο αποσπάσματα από το *Αργοναύτες του Δυτικού Ειρηνικού* μας δίνουν μια γεύση της πολιτικής λειτουργίας του κούλα, την οποία αναγνωρίζει ο ίδιος ο Malinowski:

> Ένας μέσος άντρας έχει λίγους συντρόφους κοντά του [...] και με αυτούς τους συντρόφους έχει γενικά φιλικές σχέσεις [...] ο σύντροφός του που βρίσκεται μακριά είναι, αντίθετα, ένας οικοδεσπότης, ένας προστάτης και ένας σύμμαχος σε μια γη γεμάτη κινδύνους και αβεβαιότητα (Malinowski 1922: 91-92).

> Το κούλα είναι, συνεπώς, ένας πολύ μεγάλος και περίπλοκος θεσμός [...]. Ενώνει έναν μεγάλο αριθμό φυλών και περιλαμβάνει ένα τεράστιο σύμπλεγμα δραστηριοτήτων που είναι αλληλοσυνδεόμενες και λειτουργούν η μία μέσα στην άλλη, έτσι ώστε σχηματίζουν μια οργανική ολότητα (Malinowski 1922: 83).

Ο λειτουργισμός του Malinowski και οι ενοποιητικές συνέπειες του κούλα, που θεωρεί ότι είναι τόσο θεμελιώδεις για τη σημασία του, είναι σαφείς εδώ. Σε μια ύστερη μελέτη των δεδομένων του Malinowski, ο J. Singh Uberoi (1962) υποστήριξε ότι η ενοποιητική λειτουργία του κούλα είναι ακόμη πιο θεμελιακή απ'

ό,τι πίστευε ο ίδιος ο Malinowski. Η θέση του είναι η εξής: μεταξύ των πολύτιμων αντικειμένων, μόνο τα αντικείμενα του κούλα κατέχονται από άτομα, σε αντίθεση με τα άλλα που κατέχονται από συγγενικές ομάδες. Μόνο στο κούλα τα άτομα δημιουργούν σχέσεις ως άτομα, όχι ως εκπρόσωποι των οικογενειακών τους ομάδων. Μόνο στο κούλα κινητήρια δύναμη είναι το ενδιαφέρον για τον εαυτό αντί του ενδιαφέροντος για την ομάδα.

Πώς γίνεται ο περιορισμός στη σημασία των οικογενειακών σχέσεων στο κούλα να δημιουργεί μια σημαντική πολιτική ενοποίηση όλης της κοινότητας; Ο Uberoi υποστηρίζει πως, επειδή το κούλα επιτρέπει στους ανθρώπους να ξεφεύγουν από τις υποχρεώσεις τους στις οικογενειακές ομάδες, αυτό τους κάνει να αντιλαμβάνονται την κοινωνία των Trobriand ως μια ευρύτερη ολότητα. Με τον ίδιο τρόπο που το τοτέμ δηλώνει στους Arunta την ευρύτερη κοινωνία στην οποία εντέλει βασίζονται, το κούλα ενθαρρύνει τα μέλη των Trobriand να σκέφτονται την κοινωνία τους ως μια ολότητα αντί ως ένα σύνολο ανταγωνιστικών κοινωνικών ομάδων. Ο Uberoi λέει τα εξής:

> Το κούλα επεκτείνει την πολιτική κοινωνία πέρα από τις συνοικίες, υποτιμώντας περιστασιακά τους δεσμούς που φέρνουν κοντά ένα άτομο με τα υπόλοιπα μέλη της δικής του τοπικής γενεαλογίας ή συνοικίας, και δίνει εκ νέου έμφαση στις υποχρεώσεις του προς τον σύντροφό του στο κούλα, που ανήκει σε μια, κατά τα άλλα, αντιμαχόμενη συνοικία [...] σε μια αποστολή για το κούλα [...] κάθε άτομο [...] βρίσκεται εκεί μόνο του και για τον εαυτό του, απελευθερωμένο από τους κανονικούς περιορισμούς της ομαδικής αλληλεγγύης· επειδή όμως επιδιώκει το δικό του ατομικό συμφέρον, προσεγγίζοντας τον σύντροφό του στο κούλα δεν εκπροσωπεί μόνο τον εαυτό του αλλά και όλη την αλυσίδα συντρόφων που αποτελούν τον δακτύλιο του κούλα [...] [Τα αντικείμενα του κούλα συμβολίζουν] για τα άτομα που συνήθως είναι δέσμια της οικογένειας [...] το υψηλότερο σημείο του ατομικού τους συμφέροντος [και επίσης] του συμφέροντος των ευρύτερων πολιτικών συσχετισμών στους οποίους όλοι συμμετέχουν [, το κούλα] (Uberoi 1962: 159-160).

Αυτή είναι μια τυπική λειτουργιστική ανάλυση. Οι περιγραφές των δραστηριοτήτων από τα άτομα που συμμετέχουν σ' αυτές δεν έχουν σημασία. Σημασία έχει τι *προσφέρει* μια θεσμοποιημένη δραστηριότητα, ή τι έχει προσφέρει για την κοινωνία ως ολότητα. Η υπόθεση είναι ότι ένας θεσμός δεν θα υπήρχε αν δεν ήταν απαραίτητος. Η δουλειά του παρατηρητή είναι να δει *γιατί* είναι απαραίτητος, ποια *λειτουργία* επιτελεί. Ένα άτομο από τους Trobriand σαλπάρει σε μακρινά νησιά για να επιδιώξει το ατομικό του συμφέρον και να μεγιστοποιήσει το κύρος του. Χωρίς αυτό το άτομο να το γνωρίζει, αλλά όντας απόλυτα προφανές για τον διορατικό λειτουργιστή, αυτό που κάνει είναι ότι ενοποιεί την κοινωνία του τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά.

Κοινωνική αλλαγή

Αν επιστρέψουμε τώρα στη δομική λειτουργιστική οπτική στη μοντέρνα κοινωνία, μπορούμε να δούμε ότι υποστηρίζοντας πως οι αιτίες της κοινωνικής συνοχής υπάρχουν πάνω και πέρα από τη γνώση και τους σκοπούς των μελών της κοινωνίας, θα πρέπει να λύσουμε το πρόβλημα του πώς συμβαίνει η κοινωνική αλλαγή:

- οι λειτουργιστές θα πρέπει να λάβουν υπόψη το γεγονός ότι *όντως* συμβαίνει αλλαγή στις κοινωνίες, αλλά επίσης
- την ιδέα της νεωτερικότητας –το μοντέρνο ιδανικό–, ότι η γνώση υποτίθεται ότι παρέχει στους ανθρώπους τη δυνατότητα να δημιουργήσουν μια *καλή* [*good*] κοινωνία και ότι η αλλαγή μπορεί να αντιπροσωπεύει την πρόοδο, κάτι καλό.

Ωστόσο, εδώ ο λειτουργιστής αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα. Υποστηρίζει ότι το μοντέλο του ατόμου βασίζεται στο μοντέλο της δομικής συναίνεσης, σύμφωνα με το οποίο το άτομο είναι ένα αποφασισμένο, περιορισμένο, ρυθμιζόμενο κοινωνικό δρων υποκείμενο [agent], οι επιλογές του οποίου διαμορφώνονται μέσω της κοινωνικοποίησης. Το να είναι κανείς **νεωτεριστής** και να επιτρέπει την ενεργή προώθηση και την επίτευξη της ιδέας της κοινωνικής αλλαγής και της κοινωνικής ανακατασκευής από τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα –το ότι οι άνθρωποι μπόρούν να δημιουργήσουν την κοινωνία– ανατρέπει εντελώς τη σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Η λύση που επιλέγουν οι λειτουργιστές για να προσπεράσουν αυτό το πρόβλημα είναι ότι χρησιμοποιούν ξανά την οργανική αναλογία και αναφέρουν ότι η κοινωνική πρόοδος συμβαίνει όπως και με τους οργανισμούς –ως *εξελικτική* αλλαγή.

Η αλλαγή παίρνει τη μορφή της *δομικής διαφοροποίησης*. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνίες αναπτύσσουν σταδιακά ένα εύρος πιο εξειδικευμένων θεσμών, οι οποίοι μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις νέες ανάγκες της κοινωνικής ολότητας. Η έμφαση στη διαφοροποίηση είναι εμφανής στο έργο του Parsons. Οι θεσμοί αλλάζουν, σύμφωνα με τον Parsons, όταν αλλάζουν οι ανάγκες του συστήματος. Η άνοδος της βιομηχανοποίησης στις μοντέρνες κοινωνίες έχει αποδειχθεί ότι είναι η κινητήρια δύναμη για τις οικογενειακές αλλαγές, διότι μια νέα βιομηχανική οικονομία απαιτεί μια νέα μορφή οικογένειας, που θα επιτελεί νέες, εξειδικευμένες λειτουργίες. Συνεπώς, αυτήν την ανάγκη καλύπτει μια διαδικασία διαφοροποίησης, η οποία διασφαλίζει την εξέλιξη και την πρόοδο. Με τα λόγια του Parsons:

> Το νοικοκυριό που είναι οργανωμένο γύρω από την οικογένεια, κυρίως στην [παρα-

> δοσιακή, μη βιομηχανική] κοινωνία, αποτελεί τόσο την οικιακή μονάδα όσο και τη μονάδα γεωργικής παραγωγής. Ωστόσο, στις [βιομηχανικές] κοινωνίες το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγικής εργασίας επιτελείται σε εξειδικευμένες μονάδες, όπως τα εργαστήρια, τα εργοστάσια ή τα γραφεία, που επανδρώνονται από ανθρώπους οι οποίοι είναι επίσης μέλη οικογενειακών νοικοκυριών. Συνεπώς, δύο σύνολα ρόλων και συλλογικοτήτων έχουν διαφοροποιηθεί και οι λειτουργίες τους έχουν διαχωριστεί (Parsons 1966: 327).

Ο διαχωρισμός του νοικοκυριού της πυρηνικής οικογένειας από την παραγωγή δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι η οικογένεια έχει χάσει τη σημασία της. Άλλωστε, μιλάμε για εξέλιξη –πρόοδο και βελτίωση. Η απώλεια της οικονομικής λειτουργίας από τους εξειδικευμένους χώρους εργασίας σημαίνει ότι το νέο, μη παραγωγικό νοικοκυριό μπορεί να αφοσιωθεί στο να εκτελεί μη οικονομικές λειτουργίες καλύτερα απ' ό,τι μπορούσε το νοικοκυριό των χωρικών, που είχε δύο σκοπούς. Η απομάκρυνση της οικονομικής δραστηριότητας από το σπίτι σημαίνει ότι τα μέλη της οικογένειας μπορούν να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο και προσοχή το ένα στο άλλο: έτσι, η συναισθηματική ποιότητα της σχέσης μεταξύ των ενήλικων μελών της οικογένειας βελτιώνεται και δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στην κοινωνικοποίηση των παιδιών. Το κοινωνικό σύστημα ωφελείται διότι αυτές οι εξελίξεις βελτιώνουν την ικανότητα της οικογένειας να παρέχει μια ασφαλή συναισθηματική βάση για τη συμμετοχή των μελών της στην οικογένεια (Parsons 1971). Ταυτόχρονα, αφού η παραγωγή πλέον συμβαίνει σε μέρη ειδικά σχεδιασμένα γι' αυτήν, η εκτέλεση αυτής της οικονομικής λειτουργίας είναι επίσης ανώτερη. Και πάλι, το κοινωνικό σύστημα ωφελείται· συνεπώς, μέσω της εξέλιξης οι μοντέρνες κοινωνίες προχωρούν μπροστά.

Άρα, όπως οι κοινωνικές δομές έχουν έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα –κάτι που δεν συμβαίνει λόγω των σκόπιμων προθέσεων των ατόμων αλλά λόγω των αναγκών του συστήματος–, έτσι και η κοινωνική αλλαγή συμβαίνει, όχι επειδή την επιδιώκουν οι άνθρωποι, αλλά λόγω της εξέλιξης. Συνεπώς, η αναλογία με τον οργανισμό εξηγεί τόσο την κοινωνική δομή όσο και την κοινωνική αλλαγή· ο λειτουργισμός έχει τη δυνατότητα να είναι μια θεωρία που εξυμνεί τις αρετές της νεωτερικότητας, ενώ ταυτόχρονα βλέπει το άτομο ως μια κοινωνική δημιουργία.

Κριτική στον λειτουργισμό

Όπως βλέπουμε, λοιπόν, οι πτυχές του έργου του Durkheim που έχουν παραμείνει επιδραστικές στην κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία του 20ού αιώνα

αφορούν σε μεγάλο βαθμό την ολιστική οπτική του. Η λειτουργιστική ανθρωπολογία και ο δομικός λειτουργισμός εστιάζουν στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς πρέπει να θεωρηθούν εκφράσεις της συνολικής ηθικής τάξης της κοινωνίας εντός της οποίας συμβαίνουν. Στην ανθρωπολογία, αυτή η υπόθεση έδειξε τη σημασία που είχε η λεπτομερής έρευνα πεδίου σε σχέση με τις αφηρημένες υποθέσεις για τους λόγους που οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Στον αμερικανικό δομικό λειτουργισμό η έμφαση που έδωσε ο Durkheim στη σημασία της ανάλυσης των βαθύτερων δομών μιας κοινωνίας, δομές τις οποίες άτομα που είναι μέλη της ίσως να μην έχουν συνειδητοποιήσει την ύπαρξή τους, καθιέρωσε μια σημαντική αρχή της κοινωνιολογικής έρευνας –την ανάγκη να εξετάζονται οι ακούσιες συνέπειες της κοινωνικής δράσης (όπως θα συζητήσουμε παρακάτω).

Και οι δύο εν λόγω πτυχές της κληρονομιάς του Durkheim παραμένουν σημαντικές στη διάκριση της μελέτης της κοινωνίας και των διαφόρων ειδών φιλοσοφικής περιγραφής της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, καθώς και των πεποιθήσεων του κοινού νου σχετικά με την κοινωνία. Η φιλοδοξία του Durkheim για μια θετικιστική επιστήμη της κοινωνίας είναι οι πλέον επιτυχημένες. Στο Κεφάλαιο 7 θα εξετάσουμε πιο λεπτομερώς τον λόγο.

Όταν κοιτάμε τον λειτουργισμό από μια γενικότερη οπτική, είναι σαφές ότι έχει ασκήσει μεγάλη επιρροή στην κοινωνιολογία. Όπως σημειώσαμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, για μεγάλο μέρος του πρώτου μισού του 20ού αιώνα κατείχε μια αναμφισβήτητη θεωρητική θέση σ' αυτόν τον κλάδο. Μέσω της επιρροής της ανθρωπολογίας στη Βρετανία και του Talcott Parsons και των υποστηρικτών του στην Αμερική, η κοινωνιολογία έφτασε στα μέσα του αιώνα να είναι λίγο έως πολύ συνώνυμη με τη λειτουργιστική κοινωνιολογία. Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις είχαν μείνει στο παρασκήνιο. Το κοινωνιολογικό εγχείρημα θεωρούνταν ότι ασχολούνταν κατά βάση με την έρευνα για την «πραγματική» σημασία των κοινωνικών θεσμών –τη συνεισφορά τους στη διατήρηση των κοινωνικών συστημάτων στα οποία υπάρχουν. Επειδή η επιρροή της έχει μειωθεί σημαντικά στις μέρες μας, είναι εύκολο για κάποιον να είναι υπερβολικά επικριτικός για το περιορισμένο ενδιαφέρον των υποστηρικτών του λειτουργισμού. Πλέον φαίνεται περίεργο ότι, κατά την κυριαρχία του λειτουργισμού, δόθηκε τόσο λίγη σημασία στις σχέσεις κυριαρχίας και υποτέλειας, προνομίων και μειονεκτημάτων στην κοινωνία. Φαίνεται επίσης αυταπόδεικτο ότι οι άνθρωποι πρέπει να θεωρούνται ότι είναι κάτι περισσότερο από «πολιτισμικά κορόιδα», που πειθήνια μαθαίνουν πολιτισμικές εντολές δράσης προκειμένου να διατηρηθεί το κοινωνικό τους σύστημα. Σήμερα είναι σαφές ότι η κοινωνιολογία πρέπει να λάβει υπόψη

την ανθρώπινη **εμπρόθετη δράση [agency]** για να κατανοήσει καλύτερα τις δράσεις τους.

Ωστόσο, όσο ανυπόμονοι κι αν είμαστε να αποδείξουμε τα λάθη και τις μεροληψίες του λειτουργισμού/της δομικής θεωρίας συναίνεσης, δεν πρέπει να παραλείπουμε να αναγνωρίζουμε τη συνεισφορά που αυτή η θεωρία έχει στην κοινωνιολογία. *Είναι* σημαντικό να αναγνωρίζουμε τις ακούσιες κοινωνικές συνέπειες των πεποιθήσεων των ανθρώπων και των δράσεών τους· η κοινωνιολογία έχει *όντως* ένα αποκαλυπτικό έργο· και *είναι* απαραίτητο μερικές φορές να πάμε πέρα από τις εξηγήσεις των ατόμων για τις δράσεις τους, για να κατανοήσουμε πλήρως την κοινωνική συμπεριφορά. Αυτή είναι αναμφίβολα η συνεισφορά του λειτουργισμού. Παρ' όλα αυτά, θα κάναμε λάθος αν δεν βλέπαμε και τις αδυναμίες του. Συνήθως συνδέονται με τις εξής τρεις. Θεωρείται ότι ο λειτουργισμός:

- έχει μια εγγενή τάση να «πραγμοποιεί» [«reify»] την κοινωνία·
- δεν μπορεί να εξηγήσει επαρκώς την κοινωνική σύγκρουση και την κοινωνική αλλαγή·
- βασίζεται σε μια υπερκοινωνικοποιημένη άποψη για τους ανθρώπους.

Λειτουργισμός και πραγμοποίηση της κοινωνίας

Οι λειτουργιστές εξηγούν την ύπαρξη των θεσμοποιημένων μοτίβων συμπεριφοράς και πεποιθήσεων με βάση τις θετικές επιπτώσεις που έχουν για το κοινωνικό σύστημα στο οποίο απαντώνται. Οι θεσμοί δεν είναι παράγωγα αποφάσεων που έχουν πάρει τα άτομα, αφού υπάρχουν πριν από αυτά. Το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης δεν είναι το πώς μπορούν να δημιουργήσουν τα ανθρώπινα όντα μια εύτακτη κοινωνία. Είναι το πώς τα κοινωνικά συστήματα μπορούν να δημιουργήσουν κοινωνικά όντα που κοινωνικοποιούνται συμμορφωνόμενα σε θεσμοποιημένους κανόνες συμπεριφοράς, αναγκαίους για την ύπαρξή τους. Ωστόσο, η επιμονή στο ότι οι κοινωνίες αποκτούν τα λειτουργικά χαρακτηριστικά τους πριν από την ύπαρξη των μελών τους αφήνει αναπάντητο ένα άβολο ερώτημα. Αν οι *άνθρωποι* δεν αποφασίζουν τι είναι λειτουργικό για την κοινωνία τους, τότε ποιος το αποφασίζει; Φαίνεται ότι ο λειτουργιστής μπορεί να απαντήσει μονάχα λέγοντας ότι το ίδιο το κοινωνικό σύστημα αποφασίζει τι είναι καλό για τον εαυτό του. Κι όμως, αυτό είναι εντελώς παράλογο. Οι κοινωνίες δεν μπορούν να σκεφτούν, μόνο οι άνθρωποι μπορούν. Αυτό είναι γνωστό ως το πρόβλημα της «**πραγμοποίησης**». Φαίνεται ότι οι λειτουργιστές «πραγμοποιούν» την κοινωνία –συμπεριφέρονται σαν να είναι κάποιο πράγμα– αποδίδοντάς της την ικανότητα να σκέφτεται και να δρα σκόπιμα, μια ικανότητα που έχουν μόνο οι άνθρωποι.

Λειτουργισμός, σύγκρουση και κοινωνική αλλαγή

Μολονότι ο λειτουργισμός του 20ού αιώνα βελτιώνει τις προσπάθειες του Durkheim να αντιμετωπίσει το πώς μπορούν να κατανοηθούν και να διευθετηθούν οι εντάσεις και οι συγκρούσεις σε μια κοινωνία, το καταφέρνει σε έναν πολύ περιορισμένο τομέα. Όπως είδαμε νωρίτερα, ο Giddens (1976) υποστηρίζει ότι για τον λειτουργιστή η σύγκρουση συμβαίνει διότι το άτομο δεν έχει ενσωματωθεί σωστά στην κοινωνική τάξη. Αν η σύγκρουση θεωρηθεί παρόμοια με την αποτυχία της ατομικής ενσωμάτωσης, τότε αυτό φαίνεται να έρχεται πολύ κοντά στο να δικαιολογεί *αυτόματα* το οποιοδήποτε καθεστώς μπορεί να έχει κάποια κοινωνία· αυτή η άποψη φαίνεται να θεωρεί ότι σε μια κοινωνία όλες οι κοινωνικές ρυθμίσεις που διατηρούνται επί μακρόν πρέπει να είναι ωφέλιμες, αλλιώς δεν θα συνέχιζαν να υπάρχουν. Υπό αυτό το πρίσμα το ερώτημα μετατρέπεται στο πώς μπορούν να ελεγχθούν ή να επανενσωματωθούν όσοι δεν αποδέχονται τις κυρίαρχες αξίες. Όταν το πρόβλημα της κοινωνικής αλλαγής συζητείται *πραγματικά*, τότε αυτή θεωρείται επαναστατική, αβλαβής και προσαρμοστική· ως μια αργή διαδικασία όπου το κοινωνικό σύστημα φιλοξενεί νέες καταστάσεις. Με αυτήν την άποψη είναι αδύνατον για τη θεωρία να εξηγήσει την ταχεία, αποδιοργανωτική αλλαγή –την πολιτικά εμπνευσμένη καινοτομία που αλλάζει δραματικά τις υπάρχουσες δομές. Η επαναστατική ανατροπή των κομμουνιστικών καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης, στο τέλος της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές τις δεκαετίας του 1990, δεν θα μπορούσε να γίνει κατανοητή με τη λειτουργιστική έννοια της αλλαγής ως οργανικής προσαρμογής.

Λειτουργισμός και κοινωνικοποίηση

Όπως είπαμε στο Κεφάλαιο 1, οι θεωρίες *δράσης* έχουν σημαντικές αντιρρήσεις για το λειτουργιστικό/δομικό μοντέλο συναίνεσης. Γι' αυτές, η πραγματική κριτική στον λειτουργισμό είναι ότι δίνει υπερβολική έμφαση στην κοινωνικοποίηση ως εξήγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Η θεωρία δράσης δίνει έμφαση στην ερμηνεία ότι οι άνθρωποι δεν είναι παθητικοί αποδέκτες πολιτισμικών συνταγών κοινωνικής δράσης. Από όλα τα έμβια όντα μόνο οι άνθρωποι μπορούν να *επιλέξουν* το πώς θα δράσουν. Αυτές οι επιλογές δεν είναι μια απλή αντανάκλαση πολιτισμικών εντολών, αντίθετα γίνονται με βάση το πώς βλέπουν οι άνθρωποι τον κόσμο –πιο συγκεκριμένα, το πώς ερμηνεύουν τις δράσεις των άλλων. Συνεπώς, σύμφωνα με τη θεωρία δράσης, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι οι δρώντες πράττουν με βάση το πώς ερμηνεύουν κάποια κατάσταση.

Συμπέρασμα

Κατά τη δεκαετία του 1960 τέτοιου είδους κριτικές κόστισαν στον λειτουργισμό την επιρροή του. Εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις έγιναν πιο θελκτικές και, ουσιαστικά, καλύτερες. Εκείνη την περίοδο αλλαγές στα βιώματα των ανθρώπων μετέτρεψαν την αντίληψή τους για τη μοντέρνα κοινωνία και οι κοινωνιολόγοι δεν αποτελούσαν εξαίρεση. Ήταν η δεκαετία της κοινωνικής επαναξιολόγησης. Ο εφησυχασμός που προήλθε από την οικονομική ευμάρεια της δεκαετίας του 1950, όταν ο [βρετανός] πρωθυπουργός Χάρολντ Μακμίλαν δήλωσε με σιγουριά ότι οι βρετανοί ψηφοφόροι «ποτέ δεν είχαν ξαναζήσει τόσο καλά», αντικαταστάθηκε στη δεκαετία του 1960 από μια αυθεντική ανησυχία για την κοινωνική δικαιοσύνη και από τη συνειδητοποίηση της ανισότητας και της στέρησης. Η φτώχεια είχε «ανακαλυφθεί εκ νέου», τόσο στη Βρετανία όσο και στις Η.Π.Α.

Το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα στην Αμερική άρχισε να απαιτεί ισότητα για τους μαύρους. Το φεμινιστικό κίνημα άρχισε να απαιτεί ισότητα για τις γυναίκες. Ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός –σε ακραία μορφή στο Βιετνάμ– αποδοκιμάστηκε από πολλούς στον δυτικό κόσμο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όπου υπήρχε μια γενική απαίτηση για κοινωνική αλλαγή και σαφής σύγκρουση μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων, ο λειτουργισμός άρχισε να θεωρείται όλο και πιο αποκομμένος από τον πραγματικό κόσμο.

Όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, το έργο του Max Weber πρόσφερε ένα υλικό που υποσχόταν περισσότερα, και με το οποίο θα αναπτυσσόταν μια περιγραφή των νοημάτων των δρώντων υποκειμένων και της σημασίας τους σε ευρύτερες κοινωνικές και ιστορικές διαδικασίες αλλαγής.

Περαιτέρω ανάγνωση

Giddens, Anthony (1971β), *Capitalism and Modern Social Theory: an analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge University Press.

Giddens, Anthony (1972α), *Émile Durkheim: selected writings*, Cambridge University Press.

Lukes, Steven (1973), *Émile Durkheim: his life and work*, Penguin.

Morrison, Kenneth (1995), *Marx, Weber, Durkheim: Formations of Modern Social Thought*, Sage.

Thompson, Kenneth (2002), *Émile Durkheim*, 2η έκδοση, Routledge, σειρά Key Sociologists.